

כ אשר חזרנו ממסיבת הבר-מצוה, השעה היתה מאוחרת אבל אף אחד מאיתנו לא הלך לישון. כולנו התיישבנו בסלון, כשערמת המתנות מונחת במרכז. הייתי מוכרח לפתוח את המתנות וכל המשפחה ישבה להתפעל יחד איתי: שק שינה וצ'קים, דיסקים וספרים, שעון ומה לא! פשוט שחיתי בים של נייר עטיפה וסרטים. ובתוך כל המהומה הזו צדו עיני באמצעות המראה שהיתה מונחת מולי את מעיין; ראיתי אותה, אבל היא לא ידע שאני מביט בה. מעיין ישבה על הספה וסקרה את סביבתה. היא שמה לב שהטלית החדשה שלי מונחת שם והתבוננה בה... והתעטפה בה...

היא הרימה את כנפות הטלית וצעדה: צעד אחד אחורה, צעד קדימה; היא התקרבה אל המראה וחייכה אל עצמה.

"מה את עושה מעיין?!", שאלתי.
מעיין קרצה אלי אך לא ענתה.

היא התרחקה מן המראה והורידה את כנפות הטלית על זרועותיה... היא כיסתה את ראשה כמו סבא כשהוא מתפלל ביום הכיפורים.

בחדר היתה המולה רבה, רעש ומהומה. כולם מדברים צוחקים, מתפעלים מהמתנות; שמעתי את אמא מזהירה אותי לא לאבד את כרטיסי הברכה שהיו בתוך המתנות כדי שנדע למי להודות ועל מה...

אבל שם בפינה במקום שמעיין ישבה בו היה שקט; מעיין ממש הצליחה להתבודד כשהיא עטופה בטלית.

ועכשיו, לא תאמינו מה שראיתי. מעיין לקחה ספר תנ"ך פתחה אותו ובקול נמוך התחילה לשיר את פסוקי הפרשה שלי: "בראשית ברא אלוהים את השמים ואת הארץ והארץ היתה תוהו ובוהו..."

חוץ ממני איש בחדר לא הבחין בזאת.
מעיין הסירה את הטלית.

"אמא, גם אני רוצה לעשות בת מצוה!", נשמע לפתע קולה בחלל החדר.
"כן, בוודאי", אמרה אמא; "נערוך לך מסיבה גדולה וגם את תקבלי הרבה מתנות."
"ודאי שאני רוצה את המסיבה והמתנות, אבל אמא... לא הבנת אותי. אני רוצה להתפלל בטלית! אני רוצה לעלות לתורה ולקרוא בה!"

אמא פתחה עיניים גדולות ועגולות: "הפתעת אותי!", היא אמרה, "נדמה לי שצריך לחשוב על זה..."

ואני ניסיתי להתהדר בדברים החדשים שלמדתי לקראת בר-המצוה, ולמרות שפתאום לא הייתי בטוח כל כך מה זה אומר, הכרזתי: "מה פתאום? את לא יכולה לעלות לתורה – הרי נשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמן!"

ההלכה והמעשים הנגזרים ממנה היו מאז ומעולם מרכיב מהותי בחיי האדם היהודי. נושא קיום המצוות רלוונטי לדעתנו גם היום, ולא רק עבור יהודים שומרי מצוות, אלא כבסיס תרבותי גם עבור מי שסבור שיש לקיים רק חלק מן המצוות או לא לקיימן כלל. אנו מודעים לכך שרובם המכריע של התלמידים אינם שומרי מצוות ולכן מומלץ לשוחח מעט בפתיחת השיעור על המושג "מצוות" ועל משמעותן לאדם הדתי, לאדם המסורתי ולאדם החילוני.

בתורה מופיעות **תרי"ג מצוות המנוסחות בלשון "עשה" ובלשון "לא תעשה"**. על פי ההלכה גברים מחויבים בכל המצוות (בהתאם למקומם בחברה – כוהנים, עובדי אדמה, סוחרים, דיינים וכדומה), ואילו הנשים פטורות מחלק גדול של המצוות. האם יש כלל הקובע מאילו מצוות נשים פטורות? ומהן הסיבות לפטור שקיבלו נשים? שאלות אלו העסיקו חכמים רבים במהלך הדורות.

כבר במשנה מופיע כלל הקובע כי נשים פטורות מ "**מצוות עשה שהזמן גרמה**":

מילון מושגים

משנה

קובץ מתקופת התנאים, המשקף בעיקרו חמש מאות שנה של מסורות משפטיות ודברי אגדה. המשנה היא הספר הראשי של התורה שבעל פה, והיא המקור היהודי החשוב ביותר לאחר המקרא עצמו. המשנה כוללת בעיקרה קובצי הלכות אשר נערכו על ידי רבי יהודה הנשיא בערך בשנת 200 לספירה.

תרי"ג מצוות

מבין תרי"ג (613) המצוות, רמ"ח (248) הן מצוות "עשה", ושס"ה (365) מצוות "לא תעשה". מצוות "עשה" מנוסחות על דרך החיוב, לדוגמא: "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא י"ט, י"ח), "ראשית ביכורי אדמתך תביא בית ה' אלוהיך" (שמות ל"ד, כ"ו), ועוד. מצוות "לא תעשה" מנוסחות בלשון שלילה כגון: "לא תרצח" (שמות כ', י"ג), "לא תגנוב" (שמות כ', י"ד), "לא תבשל גדי בחלב אמו" (שמות ל"ד, כ"ו).

מקור ה'1 מסכת קידושין

פרק א' משנה ז'

כָּל מִצְוֹת הַבֵּן עַל הָאָב – אֲנָשִׁים חֵיבִין, וְנָשִׁים פְּטוּרוֹת, וְכָל מִצְוֹת הָאָב עַל הַבֵּן – אֶחָד אֲנָשִׁים וְאֶחָד נָשִׁים חֵיבִין. וְכָל מִצְוֹת עֲשֵׂה שֶׁהַזְּמַן גָּרְמָהּ – אֲנָשִׁים חֵיבִין, וְנָשִׁים פְּטוּרוֹת, וְכָל מִצְוֹת עֲשֵׂה שֶׁלֹּא הַזְּמַן גָּרְמָהּ – אֶחָד הָאֲנָשִׁים וְאֶחָד הַנָּשִׁים חֵיבִין. וְכָל מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, בֵּין שֶׁהַזְּמַן גָּרְמָהּ בֵּין שֶׁלֹּא הַזְּמַן גָּרְמָהּ – אֶחָד הָאֲנָשִׁים וְאֶחָד הַנָּשִׁים חֵיבִין, חוּץ מִבֵּל תַּקִּיף וּבֵל תִּשְׁחִית וּבֵל תִּטְמֵא לַיְמֵתִים.

אולם המשנה אינה מפרטת מהן מצוות אלו, רשימה או דוגמאות של מצוות כאלה מובאת בברייתא המובאת בגמרא, בדיון על המשנה הנ"ל.

מקור ה'2 תלמוד בבלי, מסכת קידושין

דף ל"ג עמוד ב'

תָּנוּ רַבָּנָן: אֵיזוֹהִי מִצְוֹת עֲשֵׂה שֶׁהַזְּמַן גָּרְמָהּ? סֶפֶה וְלוֹלֵב, שׁוֹפָר וְצִיצִית וְתַפְלִין. וְאֵיזוֹהִי מִצְוֹת עֲשֵׂה שֶׁלֹּא הַזְּמַן גָּרְמָהּ? מְזוּזָה, מַעֲקָה, אֲבָדָה וְשְׁלוּחַ הַקֶּזַּב.

קיבלנו אפוא תשובה לשאלה מאילו מצוות נשים פטורות: כלל במשנה, ודוגמאות בברייתא. אולם מסתבר מיד מהמשך הגמרא שהדברים אינם פשוטים כל כך, וכי הכלל שקבעה המשנה איננו כלל מוחלט:

הוא והיא

מילון מושגים

ברייתא

דברי תנאים שלא נכנסו למשנת רבי יהודה הנשיא.

מצוות עשה שהזמן גרמה

מצוות המנוסחות בלשון חיובית (בניגוד למצוות "לא תעשה") ואשר קיומן תלוי בזמן מסוים ולא בכל עת: כגון תקיעת שופר בראש השנה והנחת תפילין, שאין להניחם בלילה ולא בשבתות וימים טובים.

מקור ה'3 תלמוד בבלי, מסכת קידושין דף ל"ג עמוד ב'

וְכֻלָּא הוּא? הָרִי מְצָה, שְׂמִחָה, הַקְהֵל, דְּמִצְוֹת עֲשֵׂה שֶׁהַזְּמַן גְּרָמָה – וְנָשִׁים חִיבוֹת!
וְתוֹ – וְהָרִי תִלְמוּד תּוֹרָה, פְּרִיָּה וְרִבְיָה וּפְדִיּוֹן הַבֶּן, דְּלֹא מִצְוֹת עֲשֵׂה שֶׁהַזְּמַן גְּרָמָה הוּא וְנָשִׁים פְּטוּרוֹת! אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן אֵין לְמִדִּים מִהַפְּלָלוֹת וְאֶפְלוּ בְּמָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ "חֹיץ".

שואלים בתלמוד: האם הכלל חל על כל מצוות עשה שהזמן גרמן? והרי מצוות אכילת מצה בפסח, מְצוֹת שמחה בעליה לרגל, מצוות הקהל בחג הסוכות שלאחר שנת שמיטה, שכולן מצוות עשה שהזמן גרמן הן – נשים חייבות בהן למרות שלכאורה על פי הכלל שקבענו נשים לא צריכות להיות חייבות בהן! ועוד, הרי מצוות תלמוד תורה, פריה ורביה ופדיון הבן, שאינן מצוות עשה שהזמן גרמן ובכל זאת נשים פטורות מהן! אכן קשים היו בקיעים אלו שהתגלו בכלל שקבעה המשנה עד כדי כך, שהדרך שבחר רבי יוחנן להיחלץ מן הקושי היתה לקבוע כי אין ללמוד הלכה למעשה מִהַפְּלָלוֹת (=מהכללים), ויש לראות את הכללים יותר כסימנים לזיכרון. בתלמוד מופיעים נימוקים נוספים לפטור שקיבלו נשים ממצוות ספציפיות כמו למשל קריאת התורה - ההלכה מתירה לנשים לעלות לתורה בשבת, אך היא אינה יכולה לקרוא בה בציבור:

מקור ה'4 תלמוד בבלי, מסכת מגילה, דף כ"ג עמוד א'

תְּנוּ רַבָּנָן: הַכֹּל עוֹלִין לְמַנֵּן שְׂבָעָה, וְאֶפְלוּ קֶטַן וְאֶפְלוּ אִשָּׁה. אָבֵל אָמְרוּ חֲכָמִים: אִשָּׁה לֹא תִקְרָא בְּתוֹרָה, מִפְּנֵי כְבוֹד צְבוּר.

ולעניין לימוד תורה לנשים:

מקור ה'5 תלמוד בבלי, מסכת קידושין דף כ"ט עמוד ב'

וּמַנֵּין שְׂאִין אַחֲרִים מְצוּוִין לְלַמְּדָהּ? דָּאֵמַר קָרָא: "וְלַמְּדַתֶּם אוֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם" (דברים י"א פסוק י"ט) – וְלֹא אֶת בְּנוֹתֵיכֶם.

הכלל שנשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמה אינו כלל מוחלט, כך ראינו, אך בחרנו בכל זאת לעסוק בו משום שהוא מרכזי בתחום ההלכה ומאפשר היכרות, ולו גם על קצה המזלג, עם המחשבה היהודית. כמו כן, ראוי לציין כי נשים רבות בימינו נוהגות בכל זאת לקיים את המצוות שמפרט התלמוד כמצוות עשה שהזמן גרמן. לטענתן, ההלכה אינה אוסרת על קיום מצוות

אלו אלא רק מאפשרת "להיפטר" מהן. אמנם, גם בין הנשים המקיימות מצוות אלו יש מחלוקת לגבי השאלה האם מותר לברך על מצוות אלו "אשר קדשנו במצותי וצווננו..." כי הרי למעשה הן לא צווי בהן.

מקור ה'5 תלמוד בבלי, מסכת עירובין דף צ"ו, עמוד א'

מִיֵּכַל בֵּית כּוֹשֵׁי (בת שאול המלך) הֵיטָה מִנְחַת תְּפִלִּין וְלֹא מִיחוּ בָּהּ חֻכְמִים. וְאַשְׁתּוֹ שֶׁל יוֹנָה הֵיטָה עוֹלָה לְרַגְלִי וְלֹא מִיחוּ בָּהּ חֻכְמִים. מְדַלָּא מִיחוּ בָּהּ חֻכְמִים, אֲלֵמָּא קְסָבְרִי: מְצוֹת עֲשֵׂה שְׁלֹא הַזְמַן גְּרָמָא הִיא (מכך שלא מיחו בה חכמים ניתן אולי להסיק שאותם חכמים סברו כי אלו אינן מצוות עשה שהזמן גרמן). וְדִלְמָא סָבַר לָהּ כְּרַבֵּי יוֹסִי דְאַמְרִי: נְשִׁים סוֹמְכוֹת רְשׁוֹת (ואולי ניתן להסיק שלמרות שמצוות הסמיכה על הקורבנות נאמרה לגברים, בכל זאת מותר לנשים הרוצות בכך לסמוך אף הן).

ובנוגע לטענה זו של רבי יוסי, "נשים סומכות – רשות", מעירים בעלי התוספות:

מקור ה'7 תוספות עירובין דף צ"ו עמוד א' דיבור המתחיל דילמא

מכאן אומר רבינו תם (אחד מבעלי התוספות, ונכדו של רש"י), שמותר לנשים לברך על כל מצוות עשה שהזמן גרמא אף על גב שפטור.

משנתמסדו מנהגי ספרד ואשכנז, היה הדבר למחלוקת בין המנהגים - לפי מנהג אשכנז יכולות נשים לברך את הברכה "אשר קידשנו במצוותיו..." ואילו לפי מנהג ספרד הן אינן רשאיות לברך את הברכה.

ביחידה שלפניכם שני חלקים. החלק הראשון יעסוק בהבהרת המושג "מצוות עשה שהזמן גרמא", ואילו החלק השני יעסוק בטעמים השונים שנתנו חכמים והוגים שונים לפטור, ובמניעים לבחור דווקא קנה מידה זה.

הטעמים השונים הם פרי יצירתם של אישים שחיו בתקופות שונות. ולפיכך יש להקדים ולומר שלא כל הטעמים עשויים למצוא חן בעיני המורה או בעיני התלמידים או התלמידות, בגלל הבדלי התרבות בין הכותבים לקוראים. הבאתו של כל טעם וטעם נתונה לשיקול הדעת של המורים מתוך היכרותם עם התלמידים. יחד עם זאת, נראה שכדאי ואף רצוי להציג את הנימוקים ולדון בהם בכיתה.

מילון מושגים

בעלי התוספות

חכמי ההלכה בצרפת ובאשכנז (גרמניה) במאות הי"א-ה"ד. חיברו תוספות לפירוש רש"י לתלמוד המפרשות, מנתחות ומסבירות, את התלמוד ואת יסודות ההלכה.

■ בערכת התמונות המצורפת לחוברת, תוכלו למצוא תמונות של נשים עם סממנים דתיים שאנו רגילים לראות על גברים: אשה מניחה תפילין, אשה תוקעת בשופר, אשה מתעטפת בטלית.

ניתן לפתוח את השיעור בשאלה מה התלמידים חושבים על התמונות? מדוע - נשים אינן מניחות תפילין או תוקעות בשופר או מטילות ציצית בבגדיהן **בדרך כלל** (כדאי להדגיש מילים אלו היות שבהמשך נראה שישנן נשים שבכל זאת מקיימות מצוות אלו)?

ניתן לבקש מן התלמידים לתת סיבות אפשריות לעובדה שנשים נמנעות בדרך כלל מקיום מצוות אלו.

■ ניתן גם לפתוח את השיעור בשיחה על מצוות בכלל. מהן המצוות? מי מחויב בהן? מה משמעותן לאדם הדתי? מה משמעותן עבור החילוני? אפשר גם למיין את המצוות לסוגים שונים, למשל, מצוות ש"בין אדם לחברו" ומצוות ש"בין אדם למקום", מצוות "עשה" ומצוות "לא תעשה", מצוות מדאורייתא (מן התורה) ומצוות מדרבנן (מדברי חכמים), מצוות שיש להן הסבר הגיוני (שכליות) ומצוות שטעמן אינו נראה לעין (שְׁמֵעוּת). כמו כן ניתן להזכיר את הקשר למונח "בר-מצוה" ו"בת-מצוה": בנות מגיל שתים עשרה, ובנים מגיל שלוש עשרה, חייבים במצוות. (למורים המעוניינים להרחיב בנושא המצוות, מומלץ להיעזר בחוברת "מה לי ולמצוות, להיות בר מצווה / להיות בת מצווה בעולם חופשי", הוצאת ת"ל – תכניות לימודים, 1998).

גוף היחידה

חלק א' – לימוד מקור ה'ו

(מסכת קידושין, פרק א', משנה ז')

1. מצוות "עשה" ומצוות "לא תעשה" – מהי משמעות הביטויים? ניתן להביא רשימה של מצוות משני הסוגים ולבקש מן התלמידים למיין את המצוות לשתי קבוצות; לאחר מכן להציע את המיין למצוות "עשה" ולמצוות "לא תעשה", לנסות להגדיר את המונחים, ולהוסיף דוגמאות שהם מכירים.

2. הביטוי "הזמן גרמה", פירושו שקיומה של המצוה קשור לזמן מסוים בשנה. ניתן להציג לתלמידים תמונות (או לקרוא את המצוה בתורה) של מצוות העונות להגדרה של "הזמן גרמה" ולעומתן תמונות שאינן הולמות את ההגדרה. התלמידים יצטרכו למיין את התמונות השונות.

המצוות המפורטות בגמרא בקטגוריית "מצוות עשה שהזמן גרמן":

- סוכות - ויקרא כ"ג, מ"ב; ■ שופר - במדבר כ"ט, א';
- ארבעת המינים - ויקרא כ"ג, מ'; ■ ציצית - במדבר ט"ו, ל"ח;
- תפילין - דברים ו', ח'.

המצוות המופיעות בקטגוריית "מצוות עשה שלא הזמן גרמן":

- מזוזה - דברים י"א, כ'; ■ שילוח הקן - דברים כ"ב, ו';
- מעקה - דברים כ"ב, ח'; ■ אבדה - דברים כ"ב, ג'.

ניתן להביא דוגמאות של מצוות שונות ולבחון אם הן כלולות בתחום של "מצוות עשה שהזמן גרמה", וכך לאפשר ולהתנסות בדרך החשיבה ההלכתית – יצירת הכללה מן הדוגמאות המפורטות בגמרא והחלת העקרונות הנלמדים על מקרים חדשים.

תלויה בזמן/ אינה תלויה בזמן	עשה/ לא תעשה	המצוה
		זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ (שמות כ', ז')
		כִּבַּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ (שמות כ', י"א)

תלויה בזמן/ אינה תלויה בזמן	עשה/ לא תעשה	המצוה
		לא תגנב (שמות כ', י"ב)
		השבת אבדה - כי תפגע שור איבך או חמרו תעך הטיב תשיבנו לו (שמות כ"ג, ד')
		מדבר שקר תרחק (שמות כ"ג, ז')
		ושחד לא תקח (שמות כ"ג, ח)
		את חג המצות תשמור. שבעת ימים תאכל מצות כפאשר צויתך, למועד חדש האביב, כי בו יצאת ממצרים (שמות כ"ג, ט"ו)
		לא תבשל גדי בחלב אמו (שמות כ"ג, י"ט)
		והעברת שופר תרועה בחדש השבעי בעשור לחדש ביום הכפרים תעבירו שופר בכל ארצכם:

חלק ב': הסיבות לפטור ממצות עשה שהזמן גרמה

המשנה אינה מציינת מה הסיבה לכך שנשים פטורות ממצנת עשה שהזמן גרמה. ניתן לבקש מן התלמידים להציע סיבות לפטור זה.

הצגה ושיחה:

כשם שניסינו להציע סיבות לפטור שקיבלו נשים ממצוות מסוימות, כך עשו חכמים במהלך הדורות; בהמשך נלמד שלושה הסברים כאלה. ניתן לתת לשלושה תלמידים ללמוד את הנושא ולהגן על עמדתו של החכם במעין תכנית ראיונות טלוויזיונית, שבה יכול הקהל להתערב. קבוצה של תלמידים יכולה להכין גם את שאלות המנחה על פי המקורות האמורים.

הסבר ראשון:

נימוק שנתן רבי דוד בן יוסף אבודרהם, אשר חי במאה הי"ד, בסביליה שבספרד, וחיבר פירוש לסידור התפילה.

ספר אבודרהם

והטעם שנפטרו הנשים מהמצות עשה שהזמן גרמא, לפי שהאשה משועבדת לבעלה לעשות צרכיו. ואם הייתה מחויבת במצות עשה שהזמן גרמא אפשר שבשעת עשיית המצוה יצוה אותה הבעל לעשות מצותו ואם תעשה מצות הבורא ותניח מצותו אוי לה מבעלה ואם תעשה מצותו ותניח מצות הבורא אוי לה מיוצרה. לפיכך פטרה הבורא ממצוותיו כדי להיות לה שלום עם בעלה.

הערה

בספרה "המעמד הרביעי", העוסק במעמדן של הנשים בימי הביניים, כותבת שולמית שחר (הוצאת דביר, תשמ"ג, עמ' 18): "על פי החוק לא היה לאשה חלק בשלטון, לא במדינה ולא בחברה בכל צורה שהיא; יש להרחיקן מכל משרה ציבורית. עליהן לשקוד על ענייניהן הנשיים והביתיים; על פי המשפטן האנגלי בראקטון חייבת האשה לציית לבעלה בכל, כל עוד לא ציווה עליה לעשות דבר המנוגד לציווי האל. גלנוויל, מלומד בחוק האנגלי: אין הן יכולות, אין הן צריכות ואין הן רגילות לעמוד בשירות האדון המלך לא בצבא ולא בכל שירות מלכותי אחר. כל חקיקה משקפת כידוע, הנחות פסיכולוגיות, סוציולוגיות ומוסריות המקובלות על המחוקק. החקיקה הכנסייתית מצאה צידוק להגבלת האשה בכך שהייתה משנית בבריאה ובגלל חלקה בחטא הקדמון. החקיקה החילונית מצאה את הצידוק בקוצר דעתה, קלות דעתה, עורמתה ותאוות הבצע של האשה".

הצגה

ניתן לבקש מן התלמידים להכין הצגה או לתאר בכתב מצב שבו האשה "נקרעת" בין מחויבותה לבעלה ובין מחויבותה לקב"ה (למשל הכנת אוכל לבעלה מול תפילה).

שיחה

יש להניח שיהיו תלמידים או תלמידות שלא ירוו נחת, בלשון המעטה, מן הנימוק של רבי דוד אבודרהם. לכן מומלץ להעלות לדיון את השאלה איך "הירשו לו" לדבר כך על נשים? האם דעות כאלה מקובלות היום? רצוי להעמיד את הדיון בשאלה על רקע התקופה.

הסבר שני:

נימוק זה הציע הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל, שחי בשנים 1880-1953; הוא היה הרב הראשי של תל אביב-יפו, ומאוחר יותר, בשנת 1939, התמנה ל"ראשון לציון", הרב הראשי הספרדי. בהיותו רב העיר תל אביב-יפו התחבר עם הרב אברהם יצחק הכהן קוק וסייע בביטול הפירוד בין העדות.

ולו נראה שטעם פיטורן הוא משום שלפי טבען ומהות תפקידן בחיים הן משועבדות לזמן במשק הבית וגדול הילדים וטיפולן ולא הזמן נתן לרשותן. ולפי טעמים אלה מסתבר שהנשים הן בכלל בית ישראל בעיקר כל המצוות, אלא שפטרה אותם התורה מדין עוסק וטרוד בטרדה של מצוה.

לדעתו של הרב עוזיאל הסיבה שנשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמה היא משום שתפקידן של הנשים הוא להחזיק את משק הבית ולטפל בילדים שזהו בגדר מצוה, ואין להן מספיק זמן כדי לעשות את עבודתן וגם לקיים מצוות אחרות.

ניתן להשוות בין נימוקו של אבודרהם לבין נימוקו של הרב עוזיאל - במה הם שונים ובמה הם דומים? האם בכלל יש הבדל ביניהם, או אולי עמדותיהם דומות ורק האופן שבו מנוסחים הדברים שונה?

ניתן לכתוב מכתב תגובה לדברי הרב עוזיאל למדור "קוראים כותבים" בעיתון.

הסבר שלישי:

נימוק זה נתן ר' שמשון רפאל הירש, שחי בשנים 1808-1888, והיה מנהיג והוגה דעות של היהדות הניאו-אורתודוקסית בגרמניה במאה הי"ט. רש"י הירש הקים בתי ספר יהודיים ברוח "תורה עם דרך ארץ" (הנהיג לימודי חול בבתי הספר); תירגם ופירש את התורה, את ספר תהלים ואת סידור התפילה, וכתב מאמרי הגות.

ברור שפטור נשים ממצוות שהזמן גרמן איננו נובע מחשיבותן הפחותה, כביכול, או מתוך שהתורה לא מצאה אותן ראויות כביכול לקיים מצוות אלה. הטעם לאי חיובן במצוות אלו הוא שאין התורה חושבת שנשים זקוקות למצוות אלה ולקיומן. התורה מניחה כי אצל הנשים יש חובה יתירה והתלהבות קודש לתפקידן בעבודת הבורא יותר מאשר אצל הגברים שהנסיגות בחייהם המקצועיים מסכנים את נאמנותם לתורה והם זקוקים מזמן לזמן לתזכורות מדרבנות ומזהירות בצורת מצוות שהזמן גרמן לא כן הנשים שצורת חייהן כוללת פחות נסיונות וסיכונים כאלה.

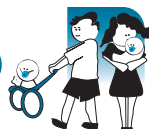
רש"ר הירש היה אדם דתי והלכתי מאוד, ועם זאת מודע לרוח זמנו. הוא השתדל לתת הסבר שיצמצם את הפגיעה בנשים – כיצד? האם טיעונו צודקים?

ניתן להכין הצגה ובה דמויות של אשה ובעלה שחיו בתקופת רש"ר הירש מתווכחים האם הוא צודק.

■ ניתן לכתוב קטע מיומן של אשה שחיה באותו זמן – האם היא חשה שנימוקו של רש"ר הירש הולם את המציאות או לא?

פעילות מסכמת

ניתן לבקש מן התלמידים לכתוב איזה נימוק מוצא חן בעיניהם ביותר ואיזה נימוק מרגיז אותם ולהסביר מדוע; לאחר מכן ייערך דיון בכיתה. כמובן להציע נימוקים אחרים.

■ האם היום יש לשמר את הפטור של נשים ממצוות עשה שהזמן גרמן, או לפעול לביטולו?

ניתן להכין שלטים להפגנת תמיכה בדברי כל אחד מנותני ההסברים. ניתן לכלול בהם גם הסברים שניתנו בפעילות קודמת על ידי התלמידים, ולבחור את הנימוק המקובל ביותר בכיתה. ניתן כמובן גם להוסיף שלטים עם נימוקים חדשים, חלקם אולי יאמרו שנשים בכל זאת חייבות במצוות עשה שהזמן גרמן.

לאיזון שלוש העמדות שהובאו במהלך היחידה ניתן לקרוא גם את הקטעים הבאים פרי עטה של פֶלו גרינברג, אשה דתיה החיה בארצות הברית. מעניין לבחון את יחסה למצוות בכלל ולתפילה בפרט ואת נקודות המבט השונות שלה בתקופות שונות בחייה.

כנערה

ההתנסות הקצרה שהיתה לי עם תפילה יומיומית הסתיימה כשהייתי בת ארבע עשרה. סיימתי את לימודי בבית הספר המקומי, ועברתי לבית ספר תיכון בברוקלין. משמעות הדבר הייתה קימה שעה מוקדם יותר בבקר כדי לתפוס את הרכבת של 7:18, כך שתפילה היתה הדבר הראשון שוויתרתי עליו. את ההתארגנות בבקר הפכתי ליעילה מאוד – אם הכנתי את בגדי בדיוק בסדר הנכון ערב קודם, יכולתי לכוון את השעון המעורר ל-6:52 להתעורר, להתרחץ, להתלבש, לאכול ארוחת בקר חמה,

בלעדיה, כך התעקשה אמי, אי אפשר לצאת אל העולם, ועדיין היה לי זמן ללכת בזריזות אל הרכבת ולתפוס מקום ישיבה נוח. כשהרכבת התחילה לנוע, היו מגיעים בריצה חברי, שלמדו בישיבה לבנים, ונתלים על הרכבת. ידעתי שהם היו ערים מאז שש בבקר כדי שיספיקו להתפלל תפילת שחרית. בשעה 7:18 כבר הגיעו מותשים אל הרכבת. בבקרים אלה ממש לא קנאתי בבנים.

כאם

לפני כמה שנים, באחר צהרים של יום ראשון, נסעתי למועדון החלקה על הקרח לאסוף שניים מילדי. הגעתי חצי שעה לפני שהשיעור הסתיים, סקרנית לדעת אם השיעורים היו שווים את המחיר. למדתי משהו אחר. כאשר עמדתי מאחורי חלון הזכוכית התפלאתי לראות את בני, דיויד, בן הארבע עשרה חולף על רחבת הגלגליות בחן ובמהירות, ואחריו את אחותו הצעירה, דבורה, מעט לאט יותר. לפתע ראיתי את דיויד יורד מהרחבה ועומד ליד הספסלים הריקים. רגע מאוחר יותר החליקה דבורה אל פינת הרחבה הביטה בו רגע ארוך והמשיכה. ראיתי את דיויד עומד על הסקטים מתפלל כמעט בלי תנועה ונמלאתי גאווה. רגע קודם הוא החליק בהתלהבות על הקרח ועכשיו למשך כמה רגעים לפני שיורד החושך, ראה צורך להתנתק מהמציאות ולהכריז על היותו יהודי. למרות שהתפילה שלו היתה מהירה, בכל זאת היו בה סממנים של קדושה. איזו דת מיוחדת במינה! חשבתי. איזה כח יש לה לאלף נער בן ארבע עשרה להתעלות מעל הרגע. הלוואי שכח כזה היה מופעל גם על בנות ונשים!

ניתן לבקש מן התלמידים להצביע על ההבדלים ברגשותיה של בלו גרינברג, בתקופות השונות בחייה, כלפי המצוות הנוספות שבנים חייבים בהן – האם היא שינתה את עמדותיה? מדוע? מהו הרווח ומה ההפסד באי-קיום המצוות שלא חייבים בהן?

ניתן לחזור לתמונות שהראינו בתחילת השיעור ולהעלות את השאלות הבאות: מדוע לא ויתרו הנשים המצולמות על קיום המצוה? מהו הרווח מכך? מהו ההפסד? מהי עמדתכם כלפי הכרעתן? האם היה מקרה שהייתם משוחררים ממה שהו ובכל זאת בחרתם לעשותו? מדוע? האם בחרתם נכון?

בעמודים הבאים מובאים ראיונות עם ארבע נשים בנושא הפטור לנשים ממצוות מסוימות; הראיונות מבוססים על עמדותיהן של שלוש נשים אמיתיות. ניתן לבקש ממספר תלמידים להכין מראש את הקטעים ול"הציג" אותם בכיתה. לאחר מכן ניתן לדון בהבדלים שבין עמדותיהן של הנשים ולנסות לבחון את יחסם של התלמידים לעמדות השונות.

1. פנינה

פנינה היא אשה דתית – שומרת שבת, שומרת כשרות. היא מקפידה ללכת לבית הכנסת מדי שבת. לכאורה נוהגת פנינה כמנהגן של נשים דתיות רבות – בימות חול היא אינה מתפללת וגם אינה מניחה תפילין. ובכל זאת, פעם בשישה שבועות היא מארגנת קריאת תורה, לנשים בלבד, וגם קוראת בעצמה מן התורה.

שאלה:

פנינה, מדוע החלטת לקרוא בתורה?

תשובה:

היה לי חשוב לקחת חלק פעיל יותר בקריאת התורה. תשאלני כל ילד שביום הבר-מצוה שלו קרא בתורה: להקשיב לקריאת התורה ולהשתתף בחוויית הקריאה עצמה, אלו שתי חוויות שונות לחלוטין שאינן דומות זו לזו. ההכנה לקריאה מחייבת אותי ללמוד לעומק את הקטע שאקרא. ואני רוצה להגיד לך דבר נוסף: לא נעים לי לשבת בעזרת הנשים כשאני יודעת שלא יתנו לי להשתתף באופן פעיל בתפילה מפני שאני אשה! פשוט לא נעים! אבל אם אני יודעת שמדי פעם אני יכולה לקרוא בתורה, אני מרגישה שאני באמת חלק מן הקהילה... אל תחשבי שכל גבר עולה לתורה או קורא בה כל שבוע, אבל זה בכל זאת נותן להם תחושת שייכות לבית הכנסת. וזה מה שגם אני רוצה בשבילי.

שאלה:

תראי, גברים בכל זאת מארגנים קריאות סדירות בכל יום שני וחמישי ושבת, כפי שנדרש בהלכה, אבל את והנשים בקהילתך מארגנות את הקריאה בעצם רק כאשר מתחשק לכן... ואשאל אותך בכנות, האם זה רציני?

תשובה:

את צריכה להבין: אני, וכך גם החברות שלי, לא לקחנו על עצמנו את חיוב המצוה. אנחנו קוראות בתורה כי אנחנו מרגישות שזה מקרב אותנו לתורה וזו עבורנו חוויה דתית חשובה, אבל איננו רואות את עצמנו כמחויבות בכך. את יודעת עד כמה קשה להתארגן לקריאת התורה... כולנו עובדות, ויש בית וילדים... לא סתם פטרו נשים ממצוות מסוימות. לא ניתן לבקש מנשים להיות "סופר וומן" – נשות חיל. יש גבול למה שאשה יכולה לעשות! אבל מצד שני אנחנו מפספסות את החוויה, ולכן אנחנו מידי פעם "מפשילות שרוולים" ולומדות כל אחת "עלייה" אחת וביחד קוראות בתורה. למען החוויה!

2. יעל

יעל היא אשה דתית ושומרת מצוות בצורה קפדנית. היא שמחה בחלקה ואינה רואה שום צורך בעשיית מצוות שאינה מחויבת בהן.

יעל: תראי את הנשים האלה – עוד מעט הן ירצו להיות רבניות! בשביל מה? אני אומרת לך: הקדוש ברוך הוא, ישתבח שמו, פעל בחכמה. הוא עשה גברים והוא עשה נשים, ולכל אחד יש תפקיד ושלוש על ישראל. נשים דואגות לבית ולילדים. זה לא תפקיד של גבר. וגברים הולכים לבית הכנסת להתפלל. עדיף שילכו לבית הכנסת מאשר לפאב לשתות בירה. זה נותן להם מסגרת. התפילה זה משמעת! שלוש פעמים ביום, תפילין כל בקר. זה אפילו משמעת קשה, אבל גברים צריכים את זה!

שאלה:

מה אומר בעלך על זה? איך הוא רואה את הדברים?

תשובה:

גם הוא מרוצה! שלוש פעמים ביום הוא הולך לבית הכנסת רואה את החבריה. בין מנחה למעריב בשבת הוא נשאר לשיעור גמרא ולומד תורה.

שאלה:

האם את הולכת לבית הכנסת?

תשובה:

תראי, הילדים שלי קטנים, אני לא יכולה להקשיב לתפילה איתם. אז אני לא הולכת הרבה. וגם אני לא צריכה - אין לנשים מצוה כזו! בעצם היהדות שלי זה בבית. כשבעלי חוזר מבית הכנסת בשבת הוא מוצא את השולחן ערוך יפה: חלות, יין לקידוש. זו האווירה של שבת ואני זו שיוצרת אותה.

שאלה:

האם את לומדת תורה?

תשובה:

כן, אני הולכת כל שבוע לשיעור של פרשת השבוע.

שאלה:

האם את מצטרפת לשיעור גמרא של בעלך?

תשובה:

לא! גמרא זה לגברים. זה דורש חכמה, היגיון, דייקנות.

שאלה:

הרי את עובדת כמנהלת חשבונות, וזה מקצוע שדורש גם כן חכמה, היגיון ודייקנות.

תשובה:

נכון, אבל גמרא זה עיסוק של גברים!

3. מיכל

מיכל לומדת בבית המדרש המסורתי-הקונסרווטיבי על מנת להיות רב.

תשובה:

ראי, למדתי על המצוות. למשל למדתי על הנחת תפילין – למדתי כמה זו מצוה יפה וחשובה, השתכנעתי והחלטתי לקיים אותה! כך גם לגבי הרבה מצוות אחרות. למדתי כי ציציות הטלית מזכירות לנו את מצוות ה' ולכן אני מתעטפת בטלית כאשר אני מתפללת. חשוב לי ליצור קשר עם הקדוש ברוך הוא דרך תפילה, ולכן אני מתפללת את שלוש התפילות.

תשובה:

אני לוקחת על עצמי את האחריות לקיים אותן המצוות ולכן אני מרגישה מחויבת בהן. גם אם השעה היא שעת ערב מאוחרת ואני "מתה" מעייפות, לא אלך לישון לפני שהתפללתי ערבית.

תשובה:

ראי, אני חושבת שהפטור שהעניקו חכמים לנשים לפני כאלפיים שנה התאים למצב החברתי שהיה באותה תקופה...

תשובה:

מיכל אינה עונה מיד; היא חושבת... יהיה לי אז קשה להתפלל בבקר. אבל מדוע דווקא לוותר על התפילה שהיא כה חשובה לי? אני לא מאמינה שאוותר על צחצוח שיניים כשהיו לי ילדים! אצטרך לקום מוקדם יותר ולוותר על חצי שעת שינה. אני יודעת שיהיה לי קשה, אבל לוותר על התפילה יהיה לי עוד יותר קשה!

שאלה:

את מניחה תפילין, מתעטפת בטלית בתפילת שחרית, ואף מתפללת שלוש פעמים ביום – מדוע? הרי על פי ההלכה אינך חייבת לקיים מצוות אלה; כאשר את פטורה מהן!

שאלה:

האם את רואה את עצמך כמחויבת למצוות אלה או שאת מקיימת אותן רק כאשר מזדמן לך?

שאלה:

האם את חושבת שכל הנשים הדתיות צריכות לנהוג כמוך?

שאלה:

את כיום לא נשואה ואינך חייבת לדאוג אלא לעצמך. אך אולי כשהיו לך ילדים ויהיה לך הרבה פחות זמן פנוי – כשתצטרכי למשל לדאוג שהם קמים, מתלבשים, אוכלים ארוחת בקר... אולי תרגישי שאין לך זמן להתפלל תפילת שחרית... מה דעתך?

4. מאיה

מאיה היא אשה חילונית. היא גדלה בבית בעל רקע מסורתי, וכיום מגדירה את עצמה כאתאיסטית.

תשובה:

המצוות אינן "נוגעות" לי ולכן לא כל כך משנה לי באופן אישי אם נשים חייבות בפחות מצוות מגברים. לגבי הנשים הדתיות, נראה לי שאם הן רוצות לקיים יותר מצוות מאלו שהן חייבות, ולממש כך את אמונתן, זו זכותן המלאה. זכות זו מחייבת כמובן שינוי בחלוקת התפקידים שבין נשים לגברים: גברים צריכים להיות שותפים באופן מלא לתפקידים שנשים ממלאות בדרך כלל – עבודות הבית, או טיפול בילדים – כדי שגם הנשים תוכלנה לקיים את כל המצוות.

תשובה:

נראה לי שאם מישהי חיה בתוך עולם דתי היא צריכה לקבל כלים יסודיים להתמודדות עם המקורות הרלוונטיים לה. לא יכול להיות שנשים בכלל לא ידעו איך לגשת לדף גמרא. ואם אשה רואה את עצמה מתאימה להמשיך ולעסוק בענייני הלכה אין גם כל מניעה לדעתי שתהיה רב.

תשובה:

המילה "מְצֻּוֹה" היא בעייתית עבורי. אינני מרגישה מְצֻּוֹה לנהוג בדרך מסוימת. ובכל זאת, כיהודיה, בוודאי שיש לי נגיעה לעניין המצוות, לא כהוראות לפעולה אלא כמטען תרבותי וערכי שאתו אני יכולה לקיים דו-שיח. עם זאת, למרות שעולם ההלכה אינו רלוונטי עבורי, כפמיניסטית אני מרגישה מחויבת לתמוך במאבק שיפתח אפשרויות עבור נשים גם בעולם הדתי.

שאלה:

נשים, כידוע, פטורות מחלק מן המצוות, ממצוות עשה שהזמן גרמן – מה דעתך על כך?

שאלה:

האם נשים צריכות לדעתך ללמוד גמרא?

שאלה:

בתשובות שנתת לי עד כה התייחסת לאופן שבו נשים דתיות צריכות לנהוג – ומה לגביך, האם לך, כחילונית, אין שום נגיעה לעניין המצוות?

שתי היחידות הבאות בתכנית -

"איך אני נראה?"

"לא דיברנו עוד על אהבה"

מהוות חלק בפני עצמן, וניתן ללמדן כיחידות עצמאיות.